

Desigualtat i pacte social
Informe divulgatiu

A les arrels de la desigualtat: mobilitat social intergeneracional i territori

Crèdits

L'Observatori Social de la Fundació "la Caixa"

Fundació "la Caixa", 2022
Plaça de Weyler, 3
07001 Palma

ISBN 978-84-9900-311-5
(Col·lecció «Desigualtat i pacte
social»)

Coordinació del projecte, disseny gràfic i maquetació:

Knowledge Sharing Network, SL
KSNET

www.ksnet.eu

Revisió de textos i traducció:

Discobole, SL

www.discobole.eu

La Fundació "la Caixa"
no s'identifica necessàriament
amb l'opinió dels autors
d'aquesta publicació.

elobservatoriosocial.fundacionlacaixa.org/ca

Recerca i elaboració de l'informe

Fernando Bruna, Universidade da Coruña

Paolo Rungo, Universidade da Coruña

María Alló, Universidade da Coruña

Comissari de la col·lecció:

Luis Ayala, UNED

Comitè científic:

Lidia Brun (ULB), Olga Cantó (UAH), Sara de
la Rica (ISEAK), Víctor Lapuente (UG), Marga
León (UAB), Jorge Onrubia (UCM), Leire Salazar
(UNED)

Índex

- 4 Resum
- 5 Idees principals
- 6 L'educació universitària va passar a ser majoritària entre els joves a partir de l'explosió educativa del segle passat
- 7 Actualment, l'heretabilitat del nivell educatiu a Espanya és semblant a la d'altres països de l'entorn
- 8 L'origen familiar continua condicionant de manera rellevant les oportunitats educatives del jovent
- 9 La Gran Recessió i la pandèmia van irrompre en un context laboral en què gairebé la meitat de les persones més joves amb títol universitari duïen a terme feines poc qualificades
- 10 A Espanya, la relació entre els ingressos de descendents i progenitors és més accentuada que en altres països de l'entorn
- 12 El lloc on passem la infantesa condiona les nostres oportunitats posteriors
- 13 Criar-se en municipis urbans amb una renda mitjana més elevada i més ben distribuïda afavoreix les oportunitats posteriors del jovent
- 15 Conclusions
- 16 Actuacions proposades
- 17 Característiques de l'estudi
- 18 Referències

Resum

Les oportunitats de les persones depenen almenys de tres tipus de factors socials: les condicions de la seva família d'origen, la situació del mercat laboral durant la seva vida activa i les característiques del territori on s'han criat. Tot i que l'«explosió educativa» de la segona meitat del segle XX va generar noves oportunitats, a Espanya la mobilitat intergeneracional encara implica una elevada heretabilitat de l'educació. Espanya és un dels països del seu entorn on els ingressos dels progenitors condicionen més els ingressos dels descendents. A més, l'expansió educativa va ser més ràpida que la transformació de l'estructura productiva, cosa que ha fet que cada vegada més titulats universitaris estiguin ocupats en llocs de treball de baixes competències. Aquesta tendència s'ha amplificat amb les crisis del 2008-2014 i de la covid-19, que han reforçat la importància de l'origen familiar. Com a aspecte més nou, l'estudi aporta proves de com el context en què transcorre la infantesa condiona les perspectives d'ingressos posteriors. Criar-se en municipis rurals o en municipis amb una renda més elevada i més ben distribuïda afavoreix les oportunitats posteriors del jovent.

Idees principals

1

L'explosió educativa que es va viure a partir dels anys seixanta del segle passat ha fet que l'educació universitària sigui majoritària entre els més joves.

3

Un 28% de la població d'entre 25 i 44 anys amb estudis universitaris prové de famílies amb nivells educatius més baixos, percentatge semblant al de França, el Regne Unit, els Països Baixos o Dinamarca.

5

A Espanya, la relació entre els ingressos de descendents i progenitors és superior a la d'altres països de l'entorn, tot i que inferior a la d'alguns dels països amb més immobilitat intergeneracional, com ara el Regne Unit, Itàlia o els Estats Units.

7

Criar-se en municipis urbans amb una renda mitjana més elevada, més ben distribuïda, la població més jove o uns nivells educatius més baixos afavoreix les oportunitats posteriors del jovent.

2

L'origen familiar continua condicionant les oportunitats educatives del jovent. Els fills de progenitors amb estudis universitaris tenen una probabilitat de gairebé el 80% d'obtenir un títol universitari, mentre que aquesta probabilitat és de menys del 35% si pares i mares només tenen educació primària.

4

La Gran Recessió i la pandèmia van irrompre en un context laboral en què, per a les generacions més joves, gairebé la meitat dels llocs de treball de coll blanc que requerien poca qualificació ja estaven ocupats per persones amb títol universitari.

6

El lloc on passem la infantesa condiona les nostres oportunitats posteriors. Per exemple, haver-se criat en municipis rurals afavoreix els resultats econòmics del jovent.

8

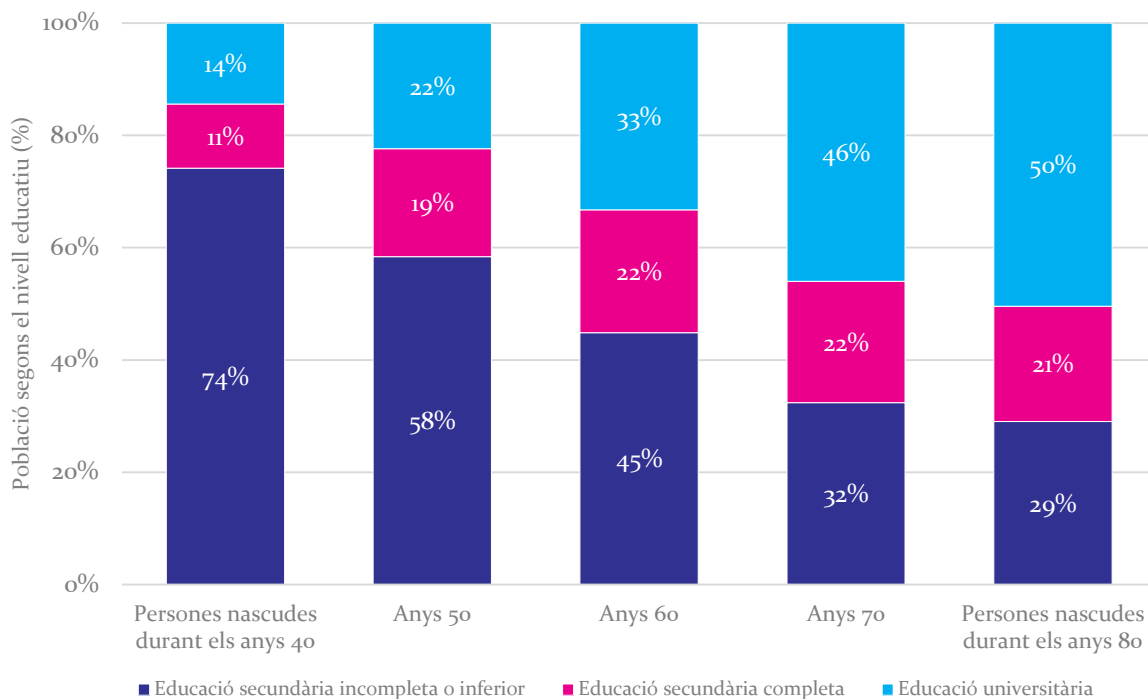
Durant crisis com la del 2008-2014 i la de la pandèmia del 2020-2021, les condicions d'origen familiar adquireixen més importància en els sectors més vulnerables de la societat.

1 L'educació universitària va passar a ser majoritària entre els joves a partir de l'explosió educativa del segle passat

Mentre que només el 14% de les persones nascudes als anys quaranta del segle passat tenien estudis universitaris, aquesta xifra supera el 50% en el cas de les nascudes en la dècada del 1980. Un cop acabada l'educació obligatòria, les dones continuen cursant estudis en una mesura superior que els homes (INE, 2004), per la qual cosa en el seu cas la proporció arriba al 58%. En definitiva, l'educació universitària, que abans era motiu de distinció, actualment s'ha convertit en una opció molt àmplia o majoritària. Per tant, l'educació deixa de ser el gran anivellador social que era abans (Bukodi i Goldthorpe, 2018).

Gràfic 1: El pes de la població universitària ha crescut generació rere generació

Distribució percentual dels nivells educatius de les persones nascudes a Espanya, per dècada de naixement

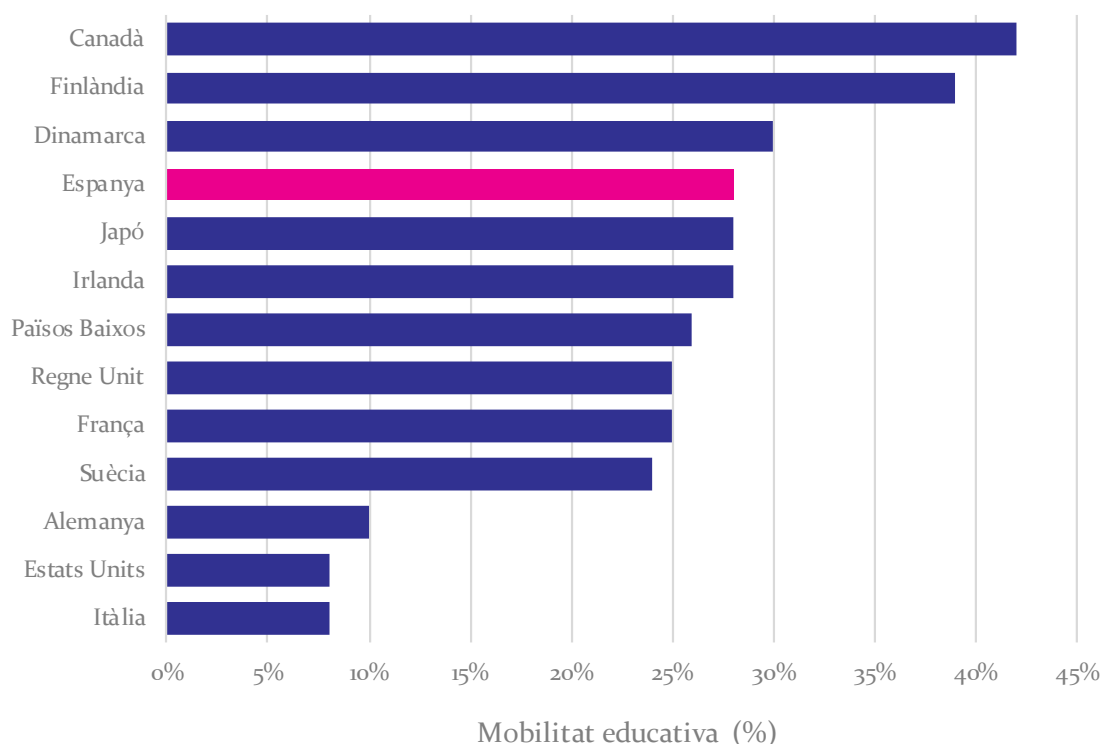
Font: elaboració pròpia a partir de les dades de l'«Enquesta de condicions de vida» (ECV), 2020, INE.

2 Actualment, l'heretabilitat del nivell educatiu a Espanya és semblant a la d'altres països de l'entorn

Un 28% de la població espanyola d'entre 25 i 44 anys amb estudis universitaris prové de famílies amb nivells educatius més baixos. Aquest indicador de mobilitat intergeneracional ascendent situa Espanya en un rang similar (25-30%) al de països com França, Regne Unit, els Països Baixos o Dinamarca. De fet, aquest 28% d'Espanya és gairebé idèntic al percentatge de dos altres països que també van viure un canvi social espectacular durant les últimes dècades del segle passat: Irlanda i el Japó. És a dir, l'explosió educativa d'Espanya ha propiciat una gran mobilitat ascendent, les xifres de la qual han tendit a convergir amb les d'altres països desenvolupats a mesura que tant progenitors com descendents han accedit a nivells educatius més alts.

Gràfic 2: Espanya presenta unes taxes intermèdies de mobilitat educativa

Percentatge de persones d'entre 25 i 44 anys que tenen educació universitària i són descendents de pares o mares amb educació secundària incompleta com a màxim, per països de l'OCDE

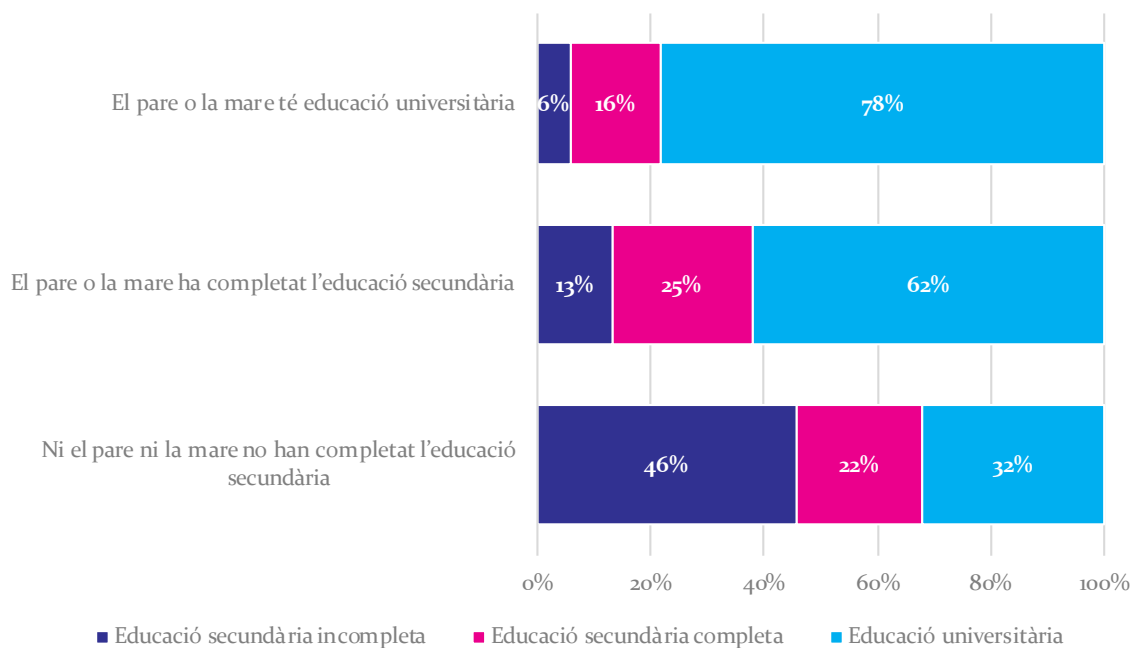

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'OCDE, 2021.

3 L'origen familiar continua condicionant de manera rellevant les oportunitats educatives del jovent

La transmissió del nivell educatiu de pares a fills és una mesura de la mobilitat intergeneracional. A Espanya, hi ha més d'un 50% de probabilitats que els descendents de pares i mares sense educació secundària superin aquest nivell d'estudis. Això també implica que gairebé la meitat dels descendents d'aquests pares i mares hereten el seu baix nivell educatiu, cosa que indica una alta persistència educativa en el tram inferior. En concret, només un de cada tres descendents d'aquestes famílies obté un títol universitari, mentre que en el cas de descendents de pares i mares amb títol universitari la proporció és de tres de cada quatre.

Gràfic 3: El nivell educatiu de cada persona encara depèn molt de la seva família d'origen
Probabilitat que una persona nascuda a Espanya assoleixi cada nivell educatiu, per nivell educatiu màxim del pare o de la mare

Font: elaboració pròpia a partir de l'«Enquesta de condicions de vida» (ECV), 2020, INE.

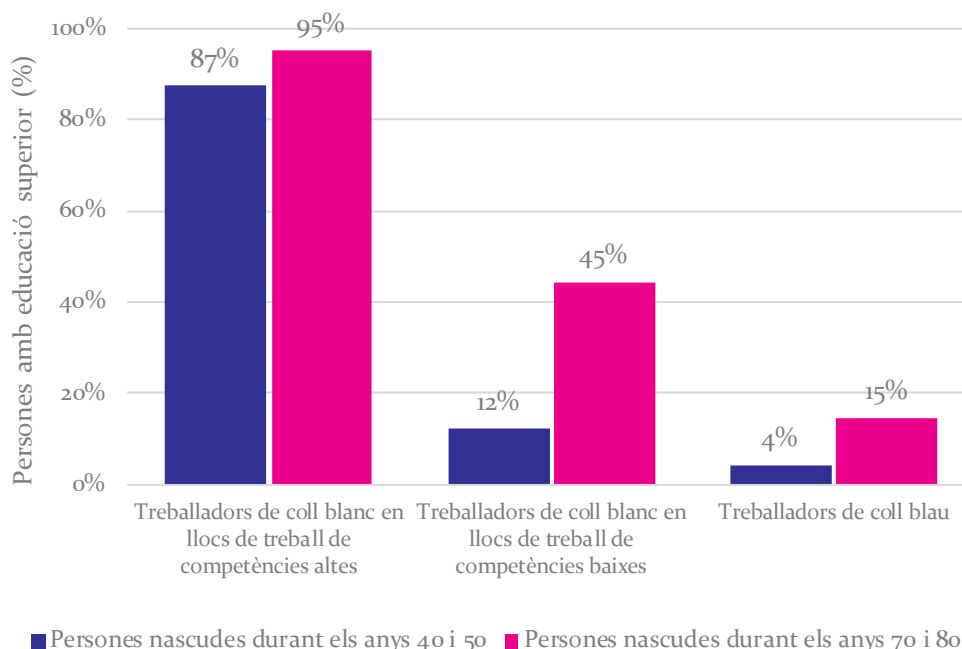
4 La Gran Recessió i la pandèmia van irrompre en un context laboral en què gairebé la meitat de les persones més joves amb títol universitari duien a terme feines poc qualificades

Les opcions d'obtenir ingressos estan determinades, entre altres factors, per les condicions de demanda i oferta del mercat laboral, és a dir, pel tipus de llocs de treball disponibles i les competències dels aspirants a aquests contractes. En el cas espanyol, una vegada descomptat el canvi dels nivells de preus, el salari de les persones l'any 2019 era entre un 25 i un 50% inferior al del 1980 (Bentolila *et al.*, 2021). Això s'explica, en part, perquè la millora general dels nivells educatius ha estat més ràpida que l'augment de la demanda de treballadors qualificats. La transformació d'Espanya en una societat de serveis ha ampliat el nombre de llocs de treball no manuals anomenats «de coll blanc», terme que es refereix a la camisa blanca i el vestit, en contraposició al «coll blau» d'algunes indumentàries utilitzades per a feines manuals. Però l'augment de llocs de treball de coll blanc s'ha produït, fonamentalment, en feines que requereixen un nivell baix de competències professionals. Si això se suma a l'explosió educativa, el percentatge de persones amb titulació universitària que treballen en feines de coll blanc menys qualificades ha passat del 12% entre els nascuts durant els anys quaranta i cinquanta del segle passat al 45% entre els nascuts durant els anys setanta i vuitanta. En altres paraules, per a aquest grup d'edat, la meitat dels llocs de treball de coll blanc poc qualificats són coberts per persones amb un nivell educatiu alt. Es demana titulació universitària per a llocs de treball amb una remuneració baixa associats als serveis i per als quals, així i tot, hi ha molta competència entre candidats. A Espanya, la sobreeducació és un fenomen més accentuat que a la majoria de països europeus (McGuinness, Bergin i Whelan, 2018), cosa que es relaciona amb la mobilitat intergeneracional del jovent: a més de demanar un títol, el mercat premia qui té altres habilitats socials (capital cultural) o relacions personals (capital social), factors que estan lligats a l'origen familiar (Marqués Perales i Gil-Hernández, 2015).

Aquestes circumstàncies configuren un model d'expectatives frustrades per a generacions successives de joves. La generació nascuda al final de la dècada del 1980 o al començament de la del 1990 es va incorporar al mercat laboral durant la crisi econòmica més important des de la Guerra Civil (2008-2014), seguida de la recessió provocada per la pandèmia de la covid-19. Les condicions d'origen familiar adquireixen més importància per a aquesta generació especialment vulnerable.

Gràfic 4: Cada vegada més persones amb títol universitari ocupen llocs de treball de baix nivell de competències

Distribució percentual de persones amb educació superior en diverses categories ocupacionals, per període de naixement

Font: elaboració pròpia a partir de l'«Enquesta de condicions de vida» (ECV), 2020, INE.

5 A Espanya, la relació entre els ingressos de descendents i progenitors és més accentuada que en altres països de l'entorn

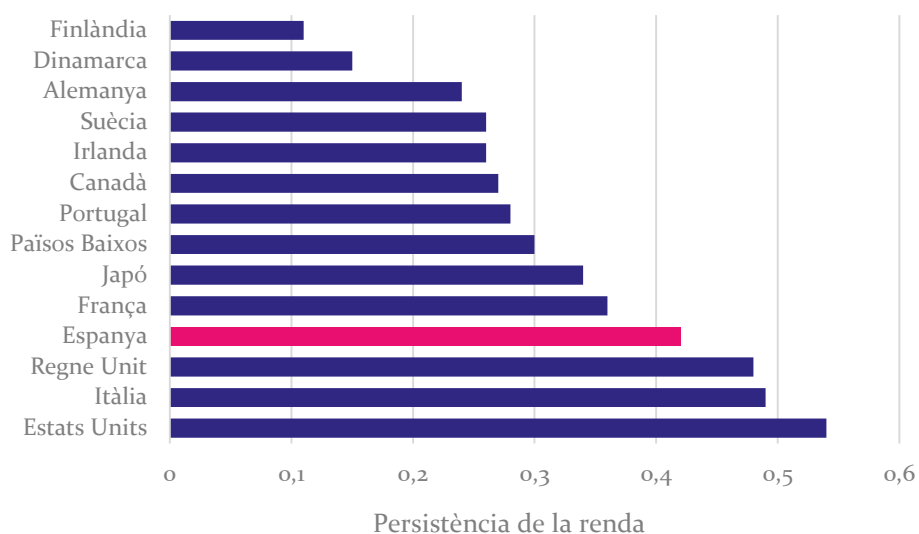
Tant a Espanya com al conjunt de països desenvolupats, des dels anys noranta del segle passat s'observa una tendència cap a un augment de la persistència de les posicions d'ingressos situades a la base i a la part alta de la distribució. Això implica tant menys oportunitats de mobilitat ascendent per als qui es troben a la base com també menys riscos de baixar per als més afavorits (Marqués Perales, 2015; OCDE, 2018). Les crisis econòmiques de l'última dècada han dificultat més les perspectives de «mobilitat absoluta» o «ascensor social», en el sentit de la probabilitat que els descendents millorin respecte de la situació socioeconòmica dels seus progenitors, la qual cosa està relacionada amb l'evolució del conjunt del país.

Aquesta mobilitat absoluta pot afectar generacions senceres, que, col·lectivament, es troben en circumstàncies més o menys favorables que els seus progenitors, segons el canvi de la societat. Però, independentment d'aquest canvi social, també podem examinar la mobilitat relativa comparant la posició dels progenitors en la seva generació amb la dels descendents en la seva.

Les dades del Banc Mundial per a les persones nascudes durant les dècades del 1960 i el 1970 indiquen que Espanya és un país amb poca mobilitat relativa: de fet, aquesta només és una mica superior a la de països amb molt poca mobilitat relativa, com els Estats Units, Itàlia o el Regne Unit. Això vol dir que la posició social per ingressos té força persistència entre els progenitors i la seva descendència. Al gràfic adjunt podem observar que, si una mare (o un pare) obté uns ingressos un 1% superiors als d'una altra mare, els descendents de la mare relativament més rica tendiran a tenir uns ingressos un 0,4% superiors als dels descendents de la mare més pobre. En països com Finlàndia o Dinamarca la posició de fills i filles en l'escala d'ingressos és molt més independent del nivell d'ingressos de la família d'origen.

Gràfic 5: A Espanya, la posició relativa en l'escala d'ingressos és bastant heretable

Indicador de persistència de renda entre pares/mares i fills/filles, per països de l'OCDE: més persistència (barra més llarga) implica més heretabilitat de la capacitat d'obtenir ingressos

Nota: l'indicador de persistència es calcula a partir del que es coneix com a «elasticitat intergeneracional de la renda», és a dir, la variació percentual de la renda de fills i filles quan la renda de pares o mares es diferencia en un 1%.

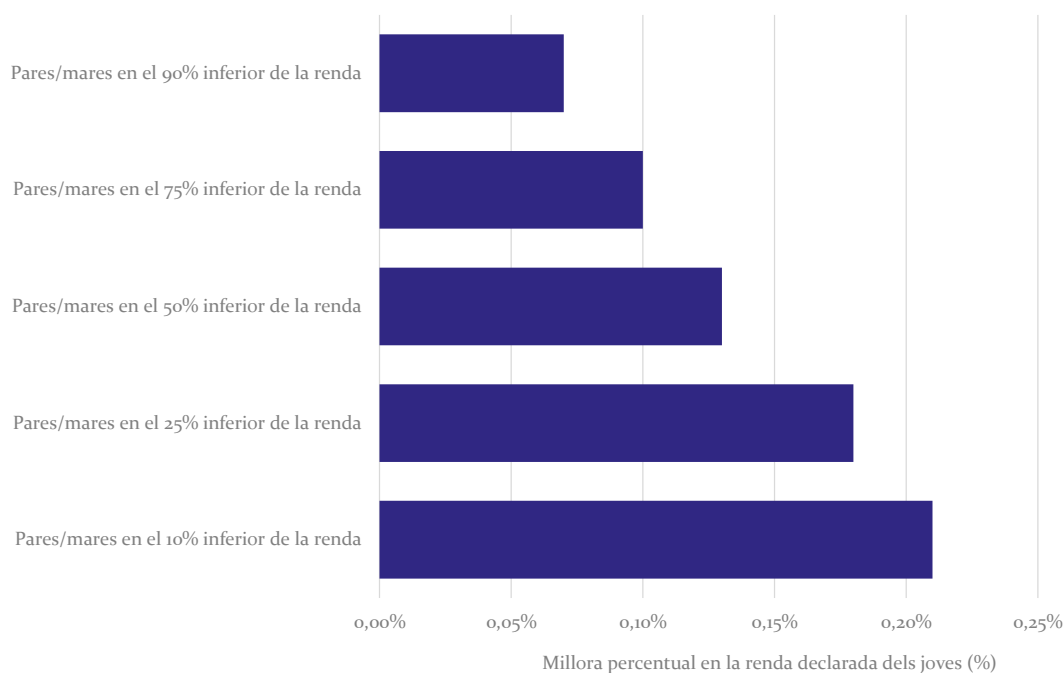
Font: elaboració pròpia a partir de les dades de la Base de dades global de mobilitat intergeneracional del Banc Mundial (Narayan *et al.*, 2018).

6 El lloc on passem la infantesa condiciona les nostres oportunitats posteriors

La família d'origen i les condicions generals del mercat laboral en cada època condicionen les oportunitats vitals dels individus. No obstant això, hi ha un tercer factor que no s'ha posat en relleu fins fa ben poc: les característiques del territori. L'«Atles d'oportunitats» de la Universitat de Harvard mostra que hi ha una relació causal entre les característiques del territori on es crien les persones (entès a escala de barri) i les seves oportunitats econòmiques posteriors com a adults. A Espanya, l'«Atles d'oportunitats» espanyol analitza la renda declarada l'any 2016 per persones joves d'entre 26 i 32 anys i la compara amb la renda declarada pels seus progenitors l'any 1998.

L'anàlisi per ajuntaments indica que, a Espanya, criar-se en municipis rurals potencia els resultats econòmics posteriors del jovent en comparació amb els municipis urbans, cosa que també s'ha constatat en el cas dels Estats Units (Chetty *et al.*, 2014). Aquest efecte és més marcat com més elevada és la renda del municipi, per la qual cosa no s'ha de confondre l'impacte positiu de la ruralitat amb l'efecte que, com més alta és la renda municipal, més oportunitats té el jovent. Així doncs, si es comparen dues persones joves criades en municipis rurals per progenitors amb una renda declarada en el 25% més pobre, la que s'ha criat al municipi que tingui un 1% més de renda mitjana veurà millorada la seva renda posterior com a jove en un 0,18%.

Gràfic 6: Als municipis rurals, com més elevada sigui la renda mitjana del municipi on es crien els infants, més alta serà la renda mitjana que obtindran aquests joves quan arribin als 30 anys
Millora percentual de la posició relativa de renda declarada l'any 2016 per joves d'entre 26 i 32 anys criats en 1.164 municipis rurals segons el tram de renda dels seus progenitors el 1998, per cada augment d'un 1% de la renda mitjana del municipi

Nota: tot i que l'estimació que apareix a les dues primeres files del gràfic no és significativa des del punt de vista estadístic, s'observa que la renda mitjana del municipi és més important per a la descendència de famílies amb renda més baixa. Els resultats s'han sotmès a diverses proves de robustesa.

Font: elaboració pròpia a partir de l'«Atles d'oportunitats» (Llaneras, Medina i Costas, 2020) i l'«Atles de distribució de la renda de les llars» (INE, 2019).

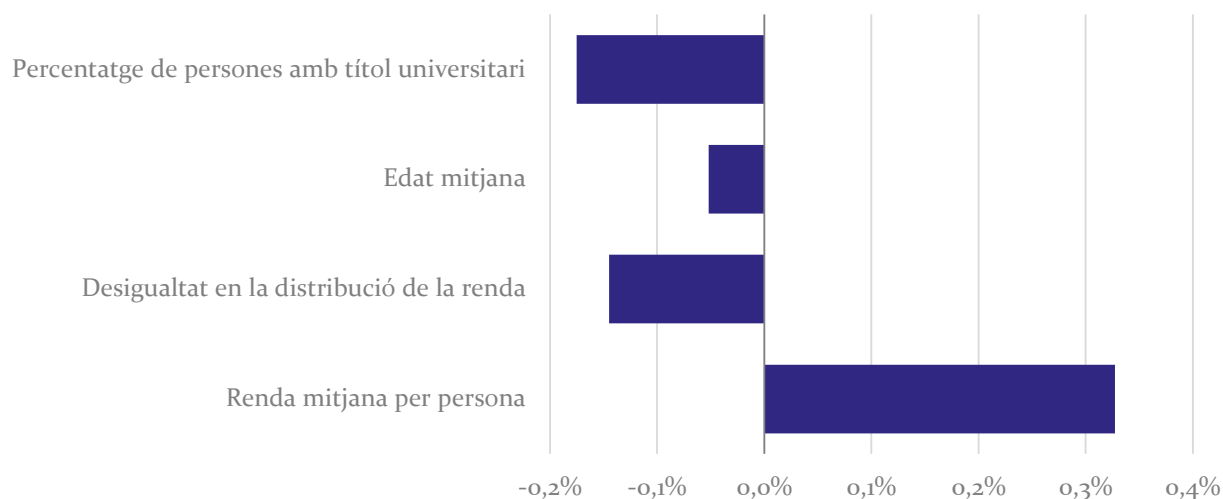
7 Criar-se en municipis urbans amb una renda mitjana més elevada i més ben distribuïda afavoreix les oportunitats posteriors del jovent

Als entorns urbans, la renda mitjana del municipi de criança encara afecta més les oportunitats del jovent que als entorns rurals. Això és així per a descendents de pares i mares situats en tots els trams de renda, tot i que l'efecte no és tan accentuat per a les famílies que se situen a la part alta de la distribució. A més, als entorns urbans hi ha tota una sèrie de mecanismes més complexos que poden tenir efectes des de la infantesa i que no són rellevants quan s'analitzen municipis rurals. Per exemple, sembla que criar-se en municipis urbans amb una edat mitjana més elevada dificulta les opcions posteriors per obtenir ingressos. Això pot ser degut al fet que la demografia municipal també ens indica característiques relacionades amb el dinamisme i l'estructura econòmica del territori. D'altra banda, com més desigual és la distribució de la renda al municipi on es passa la infantesa, menys probabilitats hi ha d'ascendir posteriorment en l'escala social. També es constata que les oportunitats de mobilitat social de les persones joves són més baixes si s'han criat en municipis amb més presència de persones amb títol universitari, potser perquè el fet que aquests municipis presentin una sobrecapacitació educativa més elevada promou l'heretabilitat de posicions socials.

Actualment, els diferents mecanismes possibles que explicarien aquests resultats són objecte de recerca. Per exemple, una desigualtat urbana més elevada fa augmentar les diferències entre barris (segregació) i, per tant, condiona les influències que rep la descendència de diversos tipus de famílies. Un altre mecanisme possible opera a través de la influència política. Els municipis amb una renda més baixa i amb més desigualtat tenen més abstenció electoral, i se sap que la classe social del pare i de la mare influeix en la probabilitat que la descendència no voti a les eleccions. D'aquesta manera, l'exclusió social de barris sencers en potencia l'exclusió de les prioritats polítiques.

Gràfic 7: Criar-se en municipis urbans amb una renda mitjana més elevada augmenta les oportunitats del jovent, mentre que fer-ho en municipis amb un nivell educatiu més alt, una edat mitjana superior o més desigualtat econòmica les redueix

Variació de la posició en l'escala de renda generada per un increment comparable de diverses característiques municipals per a persones criades en municipis urbans en famílies situades en el 25% inferior de renda declarada

Nota: posició relativa de renda declarada l'any 2016 per joves d'entre 26 i 32 anys si es van criar en municipis urbans i eren descendents de pares i mares que el 1998 declaraven una renda situada en el 25% més baix de la distribució. La longitud i el signe de cada barra representen, respectivament, la magnitud i el sentit de cada efecte. Com més negatiu és l'efecte de la característica en qüestió al municipi on es van criar, més redueix l'augment d'aquesta variable la posició posterior de renda del jovent.

Font: elaboració pròpia a partir de l'«Atles d'oportunitats» (Llaneras, Medina i Costas, 2020), l'«Atles de distribució de la renda de les llars» (INE, 2019) i el cens de població i habitatges del 2011 (INE, 2013).

Conclusions

El desenvolupament econòmic que va viure Espanya durant la segona meitat del segle XX va crear oportunitats per a diverses generacions. Després de l'explosió educativa, actualment l'educació encara és altament heretable, tant a Espanya com en altres països. A més, d'acord amb tendències comunes en altres països desenvolupats, a partir de la dècada del 1990 les expectatives generacionals de millorar la situació dels progenitors es van començar a invertir. El canvi de l'estructura del mercat laboral ha estat menys ràpid que el de l'educació dels treballadors, de manera que cada vegada hi ha més universitaris que ocupen llocs de treball poc qualificats. Això ha anat creant un model d'expectatives frustrades per a generacions successives. I en aquest context van arribar la crisi del 2008-2014 i la pandèmia del 2020-2021, que van augmentar la importància dels condicionants familiars en els sectors més vulnerables de la societat.

En aquest estudi també s'ha connectat aquesta perspectiva global amb la microterritorial. Les anàlisis confirmen que les característiques socioeconòmiques dels territoris on transcorre la infantesa condicionen les possibilitats de la vida adulta. Això té implicacions per a un ampli ventall de polítiques públiques.

Actuacions proposades

1

La societat espanyola ha d'obrir el debat sobre el model de perfils curriculars i trajectòries vitals que vol adoptar.

3

El disseny de polítiques locals i globals ha de considerar l'heretabilitat de les oportunitats socioeconòmiques i els fenòmens de segregació urbana. Les polítiques que fomentin la igualtat d'oportunitats han d'estar focalitzades temàticament i territorialment, i a més han de ser multisectorials: formació reglada, habilitats socials, capital relacional, models per seguir, empoderament, serveis socials, habitatge, diagnòstics per municipi i barri, economia de l'atenció a les persones, etc.

2

Ens cal millorar les estadístiques, de manera que ens permetin analitzar les dades per a cada escola, cada barri, cada ciutat, cada universitat, cada comunitat autònoma, per tal que millori el nostre coneixement sobre els condicionants de les desigualtats d'oportunitats i, particularment, sobre la perspectiva intergeneracional.

Característiques de l'estudi

L'anàlisi de les oportunitats que tenen els individus segons el seu origen familiar presenta nombroses dificultats relacionades amb la disponibilitat de dades. Per examinar la situació social dels individus caldria esperar que desenvolupin la seva carrera professional, però en aquest cas l'anàlisi seria més aviat del passat del país, no de les condicions actuals de les persones joves. Utilitzant dades de les enquestes, a mesura que ens anem centrant en perfils més definits (persones en un marge d'edat, amb pares de característiques determinades, etc.), la mida de la mostra es redueix i, amb això, la capacitat de generalitzar els resultats. Per dur a terme anàlisis massives per territoris petits, és impossible disposar d'enquestes, per la qual cosa cal recórrer a tècniques com les utilitzades a l'«Atlas d'oportunitats», amb dades de les declaracions de la renda, cosa que també té les seves limitacions. Per exemple, aquestes últimes dades consideren la declaració de la renda de les persones joves de l'any 2016, que és un període de sortida de la Gran Recessió, i a més queden excloses de l'anàlisi les persones en l'economia submergida o que no arribaven al mínim exempt de renda en l'impost. També cal tenir en compte que no disposem d'informació sobre si aquests joves es van quedar al municipi on s'havien criat o posteriorment en van marxar. No obstant això, aquest tipus de dades són noves, i els resultats a escala municipal mostren una forta correlació entre les característiques del municipi de criança i la renda posterior dels joves. Precisament per les limitacions esmentades, és important que les diverses administracions i els centres de recerca dediquin més esforços a millorar les estadístiques disponibles, a escales territorials cada vegada més petites.

Referències

Bentolila, Samuel; Felgueroso, Florentino; Jansen, Marcel; Jimeno, Juan F. (2021). «Studies on the Spanish Economy». A: *Lost in Recession: Youth Employment and Earnings in Spain*. FEDEA. <https://documentos.fedea.net/pubs/eee/eee2021-12.pdf>.

Bukodi, Erzsébet; Goldthorpe, John H. (2018). *Social Mobility and Education in Britain: Research, Politics and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://www.cambridge.org/core/books/social-mobility-and-education-in-britain/627D360586EB5560997D2ACF78961D76>.

Chetty, Raj, et al. (2020). *The Opportunity Atlas: Mapping the Childhood Roots of Social Mobility*. National Bureau of Economic Research (document de treball). <https://opportunityinsights.org/paper/the-opportunity-atlas/>.

Chetty, Raj; Hendren, Nathaniel; Kline, Patrick; Saez, Emmanuel (2014). «Where is the Land of Opportunity? The Geography of Intergenerational Mobility in the United States». A: *The Quarterly Journal of Economics*, 129(4): 1553-1623. <https://doi.org/10.1093/qje/qju022>.

Durlauf, Steven N.; Seshadri, Ananth (2018). «Understanding the Great Gatsby Curve». A: *NBER Macroeconomics Annual*, 32(1): 333-93. <https://ideas.repec.org/a/ucp/macann/doi10.1086-696058.html>.

INE (2004). *España al comienzo del siglo XXI: censos de población y viviendas 2001*. Madrid: Instituto Nacional de Estadística (INE). https://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INEPublicacion_C&cid=1259924857051&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios%2FPYSLayout&param1=PYSDetalleGratis.

— (2013). «Censos de población y viviendas 2011». Instituto Nacional de Estadística (INE). https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176992&menu=ultiDatos&idp=1254735572981.

— (2019). «Atlas de distribución de renta de los hogares». Instituto Nacional de Estadística (INE). https://www.ine.es/experimental/atlas/experimental_atlas.htm.

— (2020). «Encuesta de condiciones de vida». Instituto Nacional de Estadística (INE). https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176807&menu=resultados&idp=1254735976608#!:tabs-1254736194824.

Llaneras, Kiko; Medina, Octavio; Costas, Elena (2020). «Atlas de oportunitats». Fundación Felipe González - Fundación Cotec. <https://www.cotec.es/fundacionfelipegonzalez/oportunidades>.

Marqués Perales, Ildelfonso (2015). *La movilidad social en España*. Catarata.

Marqués Perales, Ildelfonso; Gil-Hernández, Carlos J. (2015). «Origen social y sobreeducación en los universitarios españoles: ¿es meritocrático el acceso a la clase de servicio?». A: *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. <http://www.reis.cis.es/REIS/jsp/REIS.jsp?opcion=articulo&ktitulo=2510&autor=ILDEFONSO+MARQU%C9S+PERALES%2C+CARLOS+J.+GIL+HERN%C1NDEZ>.

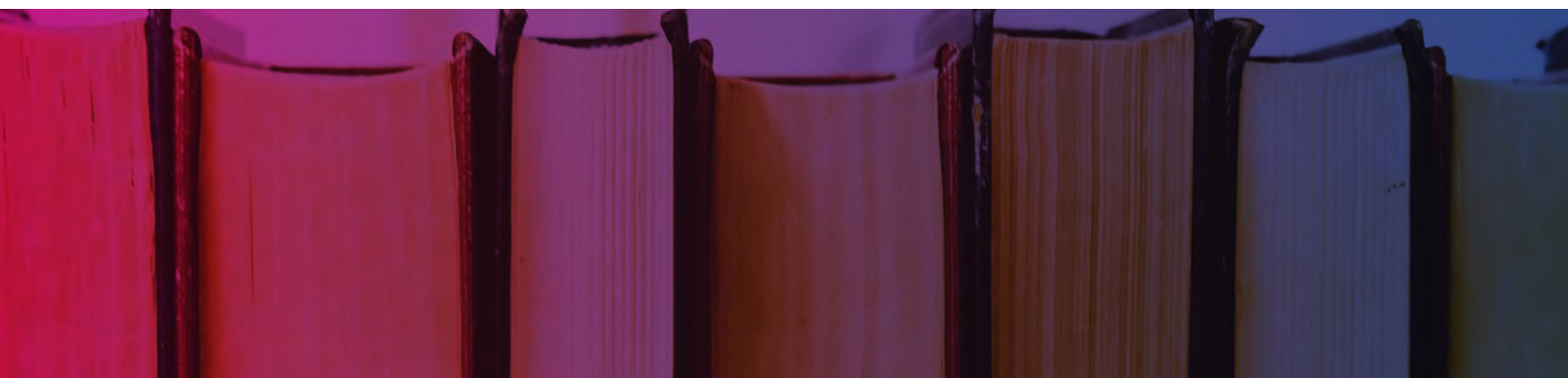
McGuinness, Seamus; Bergin, Adele; Whelan, Adele (2018). «Overeducation in Europe: Trends, Convergence, and Drivers». A: *Oxford Economic Papers*, 70(4): 994-1015. <https://ideas.repec.org/a/oup/oxecpp/v70y2018i4p994-1015..html>.

Narayan, Ambar, et al. (2018). *Fair Progress? Economic Mobility Across Generations Around the World*. Washington, DC: World Bank Publications. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/28428>.

OCDE (2018). *A Broken Social Elevator? How to Promote Social Mobility*. París: OECD Publishing. <http://www.oecd.org/social/broken-elevator-how-to-promote-social-mobility-9789264301085-en.htm>.

——— (2021). «Intergenerational Mobility in Education». Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE). OECD.Stat. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=EAG_MOB.

Vidal, Guillem (2020). «Participación electoral y desigualdad política en España». A: *Informe sobre la democracia en España 2019* (ed. Alberto Penadés de la Cruz). Madrid: Fundación Alternativas, 101-18.

Fundació "la Caixa"